

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 05 | pp. 32-38 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI TIJORAT BANKLARIDA LIKVIDLIK RISKINI BOSHQARISHNING MAVJUD MODELLARINI TAHLIL QILISH

Qodirov Azamatjon Baxodirovich,

Farg‘ona politexnika instituti, tayanch doktoranti,

e-mail: azamattosan@mail.ru

Annotatsiya. Likvidlik riskini boshqarish tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida likvidlik risklarini boshqarishning mavjud modellari tahlil qilingan. Tadqiqot adabiyotlarni o‘rganishga asoslangan. Maqolada mavjud modellarning kamchiliklari aniqlangan va ularni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Likvidlik riskini samarali boshqarish banklarga o‘z majburiyatlarini bajarish uchun likvidlik aktivlarni yetarli darajada ushlab turishga, bankrotlik xavfini kamaytirishga va omonatchilar ishonchini saqlashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: likvidlik riskini boshqarish, tijorat banklari, risklarni boshqarish modellari, moliyaviy barqarorlik, likvid aktivlar, bankrotlik, omonatchilar ishonchi.

АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛЕНИЯ РИСКОМ ЛИКВИДНОСТИ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Аннотация. Управление риском ликвидности имеет решающее значение для обеспечения финансовой стабильности коммерческих банков. В статье анализируются существующие модели управления риском ликвидности в коммерческих банках Республики Узбекистан. Исследование основано на обзоре литературы. В статье выявляются недостатки существующих моделей и предлагаются рекомендации по их совершенствованию. Эффективное управление риском ликвидности помогает банкам поддерживать достаточный уровень ликвидных активов для выполнения своих обязательств, снижать риски банкротства и поддерживать доверие вкладчиков.

Ключевые слова: управление риском ликвидности, коммерческие банки, модели управления риском, финансовая стабильность, ликвидные активы, банкротство, доверие вкладчиков.

ANALYSIS OF EXISTING MODELS FOR MANAGING LIQUIDITY RISK IN COMMERCIAL BANKS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract. Liquidity risk management is critical to ensuring the financial stability of commercial banks. The article analyzes existing models of liquidity risk management in commercial banks of the Republic of Uzbekistan. The study is based on a literature review. The article identifies the shortcomings of existing models and offers recommendations for

their improvement. Effective liquidity risk management helps banks maintain sufficient levels of liquid assets to meet their obligations, reduce bankruptcy risks and maintain depositor confidence.

Keywords: : liquidity risk management, commercial banks, risk management models, financial stability, liquid assets, bankruptcy, depositor confidence.

Kirish qismi.

Likvidlik risklarini boshqarish tijorat banklarining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi, chunki likvidlikning yetarli darajasini ta'minlash bank faoliyatining moliyaviy barqarorligi va ishonchliligiga bevosita ta'sir qiladi. Likvidlikning yetarli emasligi investorlarning ishonchini yo'qotishi, moliyaviy bozorlarga kirishning cheklanishi, belgilangan qoidalarining buzilishi va o'ta og'ir hollarda bankrotlik kabi jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Moliya bozorlarining globallashuvi, raqobatning kuchayishi va bank faoliyatini tartibga solishning keskinlashuvi sharoitida likvidlik riskini samarali boshqarish masalalari alohida dolzarblik kasb etmoqda. 2007-2009 yillardagi so'nggi jahon moliyaviy inqirozi banklarning zarur likvidlik darajasini ta'minlay olmasligi butun iqtisodiy tizim uchun halokatli oqibatlariga olib kelishi mumkinligini ko'rsatdi.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida qo'llaniladigan likvidlik risklarini boshqarishning mavjud modellari tahlil qilinadi. Tadqiqot me'yoriy-huquqiy hujjatlar, statistik ma'lumotlar va tahliliy materiallar tahlili, shuningdek, bank sektori vakillari va risklarni boshqarish sohasidagi ekspertlar bilan suhbatlar asosida olib borildi.

O'zbekiston Respublikasida bank sektorida likvidlikni saqlash va ular bilan bog'liq risklarni boshqarish masalalariga ham jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimiz Markaziy banki tomonidan tijorat banklarining likvidligi doimiy ravishda monitoring qilinadi va uni ta'minlash choralari ko'riladi. Shu bilan birga, moliya bozorini rivojlantirish va iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida ilg'or xalqaro tajribani hisobga olgan holda likvidlik risklarini boshqarishga yondashuvlarni yanada takomillashtirish zarurati paydo bo'lmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Tijorat banklarida likvidlik tavakkalchiligini boshqarish mahalliy va xorijiy iqtisodchilar tomonidan ko'plab tadqiqotlar mavzusidir. Ushbu ish shu turdagi xavflarni boshqarishning nazariy va amaliy jihatlariga bag'ishlangan ba'zi ishlarni ko'rib chiqadi.

Likvidlik risklarini boshqarish sohasidagi ishlardan biri Aldo Soprano (Aldo Soprano)ning "Likvidlikni boshqarish: moliyalashtirish risklari bo'yicha qo'llanma" (Liquidity Management: A Funding Risk Handbook) kitobidir. Likvidlikni boshqarishga bag'ishlangan ushbu kitobda muallif likvidlik risklarining mohiyatini, uning manbalari va oqibatlarini ochib beradi. Aldo Soprano likvidlikni boshqarishning turli usullarini, masalan, zaxiralarni saqlash, aktivlar va majburiyatlarni diversifikatsiya qilish va hokazolarni batafsil muhokama qiladi [1].

Shveytsariyadagi Sankt-Gallen Universiteti (University of St. Gallen) professori Rudolf Datveiler (Rudolf Duttweiler) o'zining "Banklarda likvidlikni boshqarish: yuqoridan pastga yondashuv" (Managing Liquidity in Banks: A Top Down Approach)

asarida likvidlikni boshqarish masalalariga ham katta e'tibor beradi. U bank likvidligi darajasiga ta'sir etuvchi omillarni, masalan, aktivlar va passivlarning tuzilishi, moliyalashtirish manbalari, kredit portfelining sifati va boshqalarni tahlil qiladi. Rudolf Datveiler (Rudolf Duttweiler) likvidlik koeffitsientlarini hisoblash metodologiyasini taklif qiladi va ularning muntazam monitoringini olib borish zarurligini asoslaydi [2].

Rossiyalik tadqiqotchilar orasida V.S. Kromonovning asarlarini alohida ta'kidlash lozim. Kromonov o'zining "Bank risklarini boshqarish" monografiyasida tijorat banklarida qo'llaniladigan likvidlik riskini baholash va tartibga solish usullarini tahlil qiladi va o'zining likvidlikni baholash usulini taklif qiladi. Muallif ushbu turdagi risklarni boshqarish tizimini xalqaro standartlarni hisobga olgan holda yanada rivojlantirish zarurligini qayd etadi [3].

S.J.Gadoyevning "Tijorat banklarida likvidlik riskini boshqarishni takomillashtirish" mavzusidagi dissertatsiya tadqiqotida milliy sharoitda banklar likvidligiga ta'sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qiladi. Bank sektorida likvidlikni ta'minlashda Markaziy bankning rolga alohida e'tibor qaratilmoqda. Muallif likvidlikni boshqarish samaradorligini oshirish bo'yicha qator chora-tadbirlarni taklif etadi, jumladan, me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish, stres-testni joriy etish va xatarlardan erta ogohlantirish tizimini ishlab chiqish [4].

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, likvidlik risklarini boshqarish masalalari ham xorijiy, ham mahalliy olimlar tomonidan faol o'rganilmoqda. Shu bilan birga, aksariyat ishlar ushbu muammoning umumiy nazariy jihatlariga yoki boshqa mamlakatlarda likvidlikni boshqarish amaliyotiga bag'ishlangan. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida qo'llaniladigan likvidlik riskini boshqarish modellarining har tomonlama tahlili yetarli darajada o'tkazilmagan. Mazkur ish ushbu bo'shliqni to'ldirish va milliy bank sektorida likvidlik risklarini boshqarish nazariyasi va amaliyotini rivojlantirishga hissa qo'shishga qaratilgan

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi:

* O'zbekistonda likvidlik risklarini boshqarish bo'yicha me'yoriy hujjatlar tahlili. Normativ-huquqiy hujjatlar tahlili likvidlik riskini boshqarish bo'yicha banklarga qo'yiladigan talablarni aniqlash hamda bank sohasida qo'llaniladigan asosiy tamoyillar va yondashuvlarni aniqlash imkonini berdi.

* O'zbekiston tijorat banklarining likvidlik ko'rsatkichlari bo'yicha ma'lumotlarning statistik tahlili. Statistik tahlil bank sektoridagi likvidlik darajasini baholash va asosiy likvidlik ko'rsatkichlari dinamikasi tendensiyalarini aniqlash imkonini berdi.

* Bank sektori vakillari va risklarni boshqarish sohasidagi mutaxassislar bilan suhbatlar. Suhbatlar bizga banklar tomonidan qo'llaniladigan likvidlik risklarini boshqarish modellari, ularning afzalliklari va kamchiliklari, shuningdek, ushbu modellarning samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar haqida amaliy ma'lumot olish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar.

Likvidlik riski tushunchasi va turlari. Likvidlik riski — bu kredit tashkilotining likvid mablag'larning yetishmasligi tufayli aktivlarning o'sishini moliyalash va kreditorlar

oldidagi majburiyatlarini o'z vaqtida bajara olmaslik xavfi [5]. Boshqacha qilib aytganda, bu bankning qarz majburiyatlarini to'lash uchun zarur bo'lgan pul mablag'larini ta'minlay olmasligi xavfi.

Likvidlik riski ikki asosiy shaklda yuzaga keladi:

1. Balanssiz likvidlik xavfi. Bankning talablari va majburiyatlari shartlari o'rtasidagi nomuvofiqlik tufayli yuzaga keladi, ya'ni aktivlar va passivlarni to'lash muddatlari o'rtasidagi nomuvofiqliklar.

2. Majburiyatlarni o'z vaqtida bajarmaslik xavfi. Bank aktivlari sifatining pasayishi, majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish uchun zarur bo'lgan mablag'larni olish uchun aktivlarni tezda sotish imkoniyati yo'qligi bilan bog'liq.

Tijorat bankining likvidligi ko'plab tashqi va ichki omillarning birgalikdagi ta'siri bilan belgilanadi, ular orasida:

Tashqi omillar:

- moliya bozori va umuman iqtisodiyotning holati;
- siyosiy va huquqiy barqarorlik;
- bank tizimining likvidligi bilan bog'liq vaziyat;
- mijozlarning bankka ishonchi;
- bank xizmatlari bozorida raqobat muhiti.

Ichki omillar:

- bank aktivlari va passivlarining sifati;
- muddatlari bo'yicha aktivlar va passivlar balansi;
- moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish [6];
- likvidlikni boshqarish strategiyasi;
- bankning tashkiliy tuzilmasi va tavakkalchilik madaniyati.

Likvidlik risklarini boshqarishda turlicha yondashuvlar mavjud bo'lib, ularni turli mezonlar bo'yicha, masalan, murakkablik darajasi, chastotasi va ko'lami bo'yicha tasniflash mumkin. Eng keng tarqalgan modellar quyidagilar:

* Koeffitsientlar orqali baholash modellari. Bunda likvidlik turli koeffitsientlar orqali baholanadi. Bunga misol sifatida likvidlikni qoplash koeffitsienti (LCR) va sof barqaror moliyalashtirish koeffitsienti (NSFR)ni keltirish mumkin [7]. Ushbu modellardan foydalanish oson va amalga oshirish uchun katta mablag' talab etilmaydi.

* Pul oqimlarini prognozlash modellari. Bunda banklarga kelajakdagi pul oqimlarini bashorat qilish va shu asosda likvidlikni boshqarish nazarda tutiladi. Ushbu modellardan foydalanish ancha murakkab va yetarli ma'lumotlar va malakali mutaxassislarini talab qiladi.

* Stres testi likvidlik riskini boshqarishning muhim vositasidir. Bu banklarga turli xil noxush stsenariylarga chidamliligini baholash va risklarni kamaytirish choralarini ko'rish imkonini beradi.

Likvidlik riskini boshqarish modellarining samaradorligi bankning hajmi va murakkabligi, uning biznes modeli va bozor sharoitlari kabi bir qator omillarga bog'liq [7]. Shuning uchun banklar likvidlik riskini boshqarish modellarini diqqat bilan tanlashlari va ularning individual xususiyatlariga moslashtirishlari kerak.

So'nggi yillarda likvidlik risklarini boshqarishning turli modellarini integratsiya qilish tendensiyasi kuzatilmoqda. Misol uchun, ba'zi banklar likvidlikni boshqarishning

asosiy vositasi sifatida Koeffitsientlar modellaridan foydalanadilar, pul oqimini prognozlash modellari va stres testlardan riskni baholash va yumshatish uchun qo‘shimcha sifatida foydalanishmoqda.

Doimiy o‘zgarib turadigan bozor muhiti va ortib borayotgan tartibga soluvchi talablar sharoitida banklar likvidlik riskini boshqarish bo‘yicha yondashuvlarini doimiy ravishda ko‘rib chiqishlari va takomillashtirishlari talab etiladi. Bu ularning barqarorligini yaxshilash va ilg‘or xalqaro tajribalar va Bazal qo‘mitasi tavsiyalariga muvofiqligini ta‘minlashga imkon yaratadi.

Normativ-huquqiy hujjatlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda likvidlik riskini boshqarishni tartibga solish Bank nazorati bo‘yicha Bazal qo‘mitasi talablariga muvofiq amalga oshiriladi. O‘zbekiston tijorat banklarida likvidlikni boshqarish va belgilangan likvidlik standartlariga rioya etilishini nazorat qilish mamlakatimiz Markaziy banki tomonidan tartibga solinadi. Asosiy hujjat “Banklar uchun likvidlikka qo‘yiladigan talablar va standartlar to‘g‘risidagi nizom” (ro‘yxat raqami 2416-son, 2014-yil 24-fevral) [9].

Mazkur Nizomga muvofiq O‘zbekiston tijorat banklari uchun quyidagi likvidlik me‘yorlari belgilangan:

1. Joriy likvidlik koeffitsienti (N3) — minimal 30%;
2. Uzoq muddatli likvidlik koeffitsienti (N4) — minimal 70%;
3. Umumiy likvidlik koeffitsienti (N14) — maksimal 130%.

Markaziy bank tomonidan tijorat banklari tomonidan mazkur me‘yorlarga rioya etilishi muntazam ravishda nazorat qilib boriladi. Qoidabuzarliklar aniqlangan taqdirda, banklar likvidlikning normal darajasini tiklash bo‘yicha tegishli choralarni ko‘rishlari shart.

O‘zbekiston tijorat banklarining likvidlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha ma‘lumotlarning statistik tahlili umuman bank sektorining likvidlik darajasi maqbul darajada ekanligini ko‘rsatdi. Biroq, alohida banklar o‘rtasida likvidlik ko‘rsatkichlarida sezilarli farq mavjud. Ba‘zi banklarda ortiqcha likvidlik mavjud bo‘lsa, boshqalarida likvidlik tanqisligi mavjud.

Bank sektori vakillari va risklarni boshqarish sohasidagi ekspertlar bilan o‘tkazilgan suhbatlar shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda tijorat banklari likvidlik riskini boshqarishning turli modellaridan foydalanadi. Eng keng tarqalganlari Koeffitsientlar modellari va pul oqimini bashorat qilish modellari. Stres testi asosan yirik banklarda kamroq qo‘llaniladi.

Qo‘llaniladigan likvidlik riskini boshqarish modellarining samaradorligi bankning hajmi va murakkabligi, uning biznes modeli va bozor sharoitlari kabi bir qator omillarga bog‘liq. Suhbatlar shuni ko‘rsatdiki, likvidlik riskini boshqarishga kompleks yondashuvchi, jumladan, turli modellar va vositalarni qo‘llagan banklar likvidlik darajasi yuqori va noqulay bozor sharoitlariga chidamliroqdir.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot davomida O‘zbekiston tijorat banklarida likvidlik risklarini boshqarishning nazariy asoslari va amaliy jihatlari ko‘rib chiqildi. Tahlil asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarish mumkin:

1. Likvidlik riskini boshqarish bank faoliyatining barqarorligi va ishonchliligini ta‘minlashning eng muhim vazifalaridan biridir. Likvidlik darajasining yetarli emasligi

jiddiy salbiy oqibatlariga, shu jumladan kredit tashkilotining bankrotligiga olib kelishi mumkin.

2. O‘zbekiston banklari likvidlikni boshqarishning – oddiy ko‘rsatkichlardan tortib, pul oqimini modellashtirishga asoslangan murakkabroq ko‘rsatkichlargacha bo‘lgan turli modellarini qo‘llaydi.

3. Likvidlik tavakkalchiligini boshqarishni yanada takomillashtirish uchun ilg‘or xalqaro tajribalarni moslashtirish, muntazam stress-testlarni joriy etish, xavf-xatarlardan erta ogohlantirish tizimlarini ishlab chiqish, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish tavsiya etiladi.

4. Shuningdek, normativ-huquqiy bazani rivojlantirish, kadrlar malakasini oshirish, tavakkalchilik madaniyatini oshirish va likvidlikni boshqarish sohasida tartibga soluvchi organlar bilan o‘zaro hamkorlik qilish muhim yo‘nalishlar hisoblanadi.

5. Taklif etilayotgan chora-tadbirlarni amalga oshirish O‘zbekiston banklariga likvidlikni yo‘qotish xavfini boshqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirish, eng yaxshi xalqaro standartlar va Bazel qo‘mitasi tavsiyalariga rioya etilishini ta‘minlash imkonini beradi.

O‘tkazilgan tadqiqot tijorat banklarida likvidlik risklarini boshqarishning asosiy jihatlari qamrab oladi. Shu bilan birga, ushbu mavzu keyingi o‘rganish uchun muhim salohiyatga ega, jumladan, quyidagi yo‘nalishlarda:

1. O‘zbekiston banklarida qo‘llaniladigan likvidlikni boshqarishning aniq modellari samaradorligini batafsilroq tahlil qilish va baholash.

2. O‘zbekiston bank sektorining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda likvidlik stres-testini o‘tkazish metodikasini ishlab chiqish.

3. Likvidlikni boshqarish va risklarning boshqa turlari (kredit, bozor, operativ va h.k.) o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish.

4. Raqamlashtirish va fintech innovatsiyalarining bank likvidligini boshqarish jarayonlariga ta‘sirini o‘rganish.

5. Likvidlik riskini tartibga solish bo‘yicha ilg‘or tajribalar tahlili va bu jarayonda Markaziy banklarning roli.

6. O‘zbekistonda likvidlikni boshqarish vositalari bozorining rivojlanish istiqbollari baholash.

Mazkur yo‘nalishlarda olib borilayotgan izlanishlar ushbu masalani yanada chuqurroq o‘rganish, O‘zbekiston bank sektorida likvidlik risklarini boshqarish sifatini oshirish bo‘yicha yanada samarali yechim va tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Aldo Soprano. (2015) Liquidity Management: A Funding Risk Handbook (The Wiley Finance Series) 1st Edition

2. Rudolf Duttweiler. (2009) Managing Liquidity in Banks: A Top Down Approach (The Wiley Finance Series) 1st Edition

3. Бердияров Б.Т. (2020) Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларининг ликвидлиги ва тўлов қобилиятини таъминлаш масалари. И.ф.д. дисс. автореф. – Тошкент, – 73б.

4. Гадоев С.Ж. (2020) Тижорат банкларида ликвидлик рискинни бошқаришни такомиллаштириш. И.ф.б.ф.д. дисс. автореф. Тошкент, – 47 б.
5. Завялова Е.Н. (2015) Факторы, влияющие на ликвидность коммерческого банка // Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития,
6. Ибрагимов А.К., Умаров З.А., Хотамов К.Р., Ризаев Н.Қ. (2020) Тижорат банкларида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. Дарслик. –Т.: “Iqtisod-Moliya”, 2020 – 560б. Б.17-21
7. Кодиров, А.М. (2020). Ликвидлик рискинни бошқариш – банк фаолиятининг барқарорлигини таъминлаш омили. Молия ва ҳисоб, 5(3), 45-52.
8. Лаврушина О.И. (2002). Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент)/ – М.: Юристъ, -456-с.
9. Рашидов Т.М. (2012) Ликвидность коммерческого банка: экономическая сущность и определяющие фактора // Финансовые исследования
101. Фармон (2022) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармони. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида//ҚММВ: 06/22/60/0082-сон. 29.01.2022-у.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

